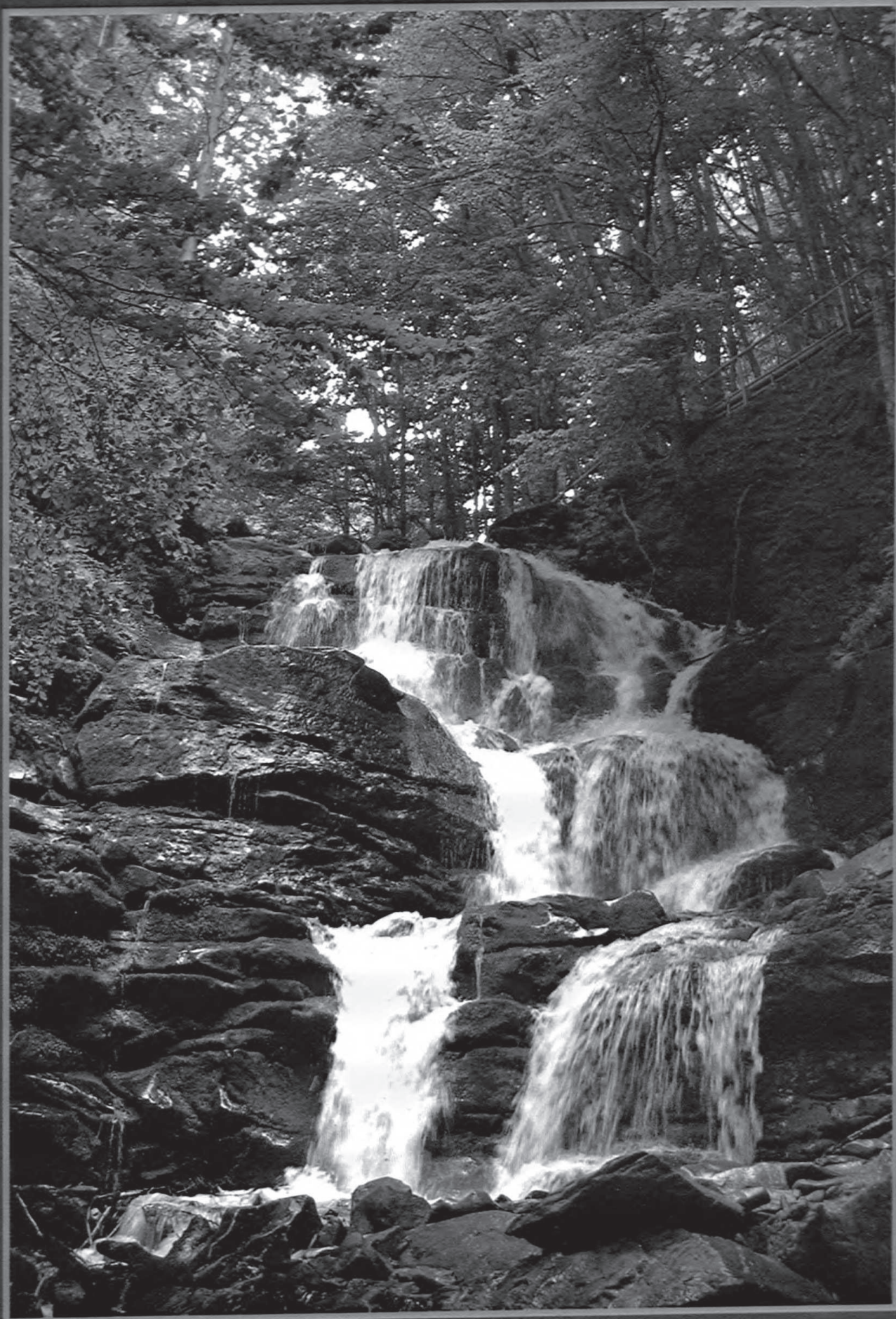

Kárpátalja

KÁRPÁTALJA

Szerkesztette

BARANYI BÉLA

Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja

•

Dialóg Campus Kiadó

Pécs–Budapest, 2009

A könyv megjelenését az Első Magyar Földgáz- és Energiakereskedelmi és Szolgáltató Kft. támogatta.

Szerzők

BARANYI BÉLA (Bevezetés, XII.3., XII.6. fejezet); BERGHAUER SÁNDOR (VIII.2.3., IX. fejezet); BREZOVICS LÁSZLÓ (II.2., XIV. fejezet); CSOMA ZOLTÁN (III.1.6., III.2.2.2. fejezet); DANCS LÁSZLÓ (I. fejezet); DARCSI KAROLINA (XIII. fejezet); FILEPNÉ NAGY ÉVA (XII.3.2.2. fejezet); FODOR GYULA (V.1, V.2., V.3., V.5., VIII.2.1. fejezet); GÖNCZY SÁNDOR (III.1.2., VII.2.2., VII.2.7., VII.2.9., VII.2.11. fejezet); GULYÁS LÁSZLÓ (II.1. fejezet); IZSÁK TIBOR (III.1.3., III.2.1., VII.2.1., VII.2.3., VII.2.6., VIII.1.; VIII.2.2. fejezet); JAKAB LAJOS (V.4. fejezet); KÉSZ BARNABÁS (X.4. fejezet); KISS ÉVA (VIII.3., XII.1., XII.2., XII.4., XII.5., XIV. fejezet); KOHUT ERZSÉBET (III.1.7. III.2.2.3. fejezet); MOLNÁR D. ISTVÁN (IV.1.1., IV.1.3., IV.1.4., VI.2.2., VI.2.3., VI.3.2., VI.3.3., VII.2.4., VII.2.10., VII.2.13. fejezet); MOLNÁR JÓZSEF (III.1.1., III.1.4., III.1.5., III.1.9., III.2.2.1., III.2.2.4., IV.1.2., IV.1.3., IV.1.4., IV.1.5., IV.1.6., IV.2., VI.1., VI.2.1., VI.2.4., VI.3.1., VI.3.4., VI.3.5., VII.1., VII.2.5., VII.2.8., VII.2.12. fejezet, Függelék); OROSZ ILDIKÓ (X.1., X.2., X.3., XI. fejezet); ZSELICZKY ISTVÁN (III.1.8., III.2.2.3. fejezet)

Lektorálta

FILEP GYULA főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola

SOÓS KÁLMÁN rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

© Magyar Tudományos Akadémia

Regionális Kutatások Központja, 2009

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Ábrajegyzék.....	12
Táblázatok jegyzéke	15
Bevezetés.....	19

I. FEJEZET

UKRAJNA TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETE

1. Makrogazdasági jellemzők	25
2. A gazdasági-társadalmi viszonyok sajátosságai Ukrajnában	33
2.1. Demográfiai tendenciák, a népesség területi és strukturális jellemzői	33
2.2. A gazdasági területi megoszlás és szerkezete	41
2.3. Speciális gazdasági övezetek és kiemelt fejlesztési területek	49
2.4. A humán erőforrások néhány regionális sajátossága	52
3. A területfejlesztés intézmény- és eszközrendszere	55
3.1. Törvényi és jogi szabályozás	55
3.2. A regionális politika intézményi keretei Ukrajnában	59
3.3. Az ukrán közigazgatási rendszer és a területpolitika regionális szintjei	60
3.3.1. Központi (nemzeti) szint.....	62
3.3.2. Makrorégiók	62
3.3.3. Megyei/regionális szint.....	63
3.3.4. Járások (szubregionális szint)	64
3.3.5. Települési önkormányzatok (helyi szint).....	64

II. FEJEZET

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE

1. Kárpátalja 1918 előtt.....	65
1.1. Az Északkelet-Felvidék a honfoglalástól a kiegyezésig	65
1.2. Az Északkeleti-Felvidék gazdasága a dualista korszakban.....	71
1.2.1. A gazdasági élet általános jellemzése	71
1.2.2. A hegyvidéki akció	72
2. Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században	75
2.1. Ruzska–Krajnai Autonóm Terület, 1918. december 25.– 1919. szeptember 10.	75
2.2. Podkarpatszka Rusz, 1919–1938	78
2.3. Kárpáti Ukrajna, 1938. október–1939. március	83
2.4. Kárpátalja terület, 1939. március–1944. október	87
2.5. Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október–1945. június.....	93

2.6. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június–1991. augusztus	95
2.7. A Kárpátontúli terület a független Ukrajna keretei között	101

III. FEJEZET TERMÉSZETI KÖRNYEZET

1. Természeti áttekintés, tájszerkezet	107
1.1. Földrajzi fekvés	107
1.2. Földrajzi viszonyok, domborzat	108
1.3. Ásványi kincsek	118
1.3.1. Általános jellemzés	118
1.3.2. Tüzelőanyag ásványi kincsek	119
1.3.3. Fémek ásványi kincsek	120
1.3.4. Nemfémek ásványi kincsek	121
1.3.5. Ásvány- és termálvizek	122
1.4. Éghajlati viszonyok	123
1.5. Vízügyi adottságok	130
1.6. Talajviszonyok	140
1.7. Természetes növényzet	143
1.7.1. Síkvidéki planár régió	144
1.7.2. Előhegyi (kollin) régió	145
1.7.3. Középhegységi (szubmontán) régió	145
1.7.4. Hegyvidéki (montán) régió	146
1.7.5. Alhavas (szubalpin) régió	146
1.7.6. Gyephavas (alpin) régió	147
1.8. Állatvilág	147
1.9. Tájszerkezet	151
2. Természetvédelem, környezetvédelem	154
2.1. Természetvédelmi területek	154
2.2. Környezetvédelmi kérdések a régióban	158
2.2.1. A levegő és a vizek szennyezése	159
2.2.2. Talajdegradáció	160
2.2.3. Veszélyeztetett növény- és állatfajok	161
2.2.4. A természeti táj átalakítása	162

IV. FEJEZET NÉPESSÉG

1. Népmozgalom	164
1.1. A népességszám történeti alakulása	164
1.2. A népesség száma és területi elhelyezkedése napjainkban	174
1.3. A természetes szaporodás	176
1.4. Vándormozgalom	180

1.5. A népesség nemek szerinti összetétele.....	184
1.6. Családi állapot.....	186
2. A népesség összetétele.....	187
2.1. A népesség nemzeti és nyelvi összetétele	187
2.1.1. Nemzeti összetétel	187
2.1.2. A nemzeti összetétel területi sajátosságai	193
2.1.3. Anyanyelvi összetétel	200
2.2. Vallási megoszlás.....	207
2.3. Iskolázottság	209

V. FEJEZET HUMÁN ERŐFORRÁSOK

1. Kárpátalja humán erőforrásainak jelenlegi helyzete	215
1.1. Gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság.....	215
1.2. Az iskolai végzettség területi eltérései	216
2. A felsőfokú humán erőforrás-képzés helyzete.....	219
2.1. Felsőoktatási intézmények	219
2.2. A kárpátaljai felsőoktatás nyelvi és nemzetiségi megoszlása	224
2.3. Migráció a felsőoktatásban	227
3. Munkaerő-piaci adottságok.....	233
3.1. Munkaerő-ellátottság és munkanélküliség.....	233
3.2. Munkahelyi ingázás	234
4. A humán erőforrás minőségét befolyásoló néhány tényező.....	235

VI. FEJEZET TELEPÜLÉSRENDSZER

1. Alapadottságok	239
2. Városhálózat	239
2.1. Az urbanizáció folyamata	239
2.2. A megye városai	241
2.3. Városi típusú települések	245
2.4. Szuburbanizáció és szuburbán települések	250
3. Faluhálózat.....	252
3.1. A falvak csoportosítása lakosságszám szerint.....	252
3.2. A falvak morfológiai típusai	255
3.3. Óriásfalvak.....	260
3.4. Magyarlakta falvak Kárpátalján.....	262
3.5. A falvak fejlődési perspektívái.....	267

VII. FEJEZET KÁRPÁTALJA JÁRÁSAI

1. Beregszászi járás	269
2. Huszti járás	274
3. Ilosvai járás	276
4. Munkácsi járás	278
5. Nagybereznai járás.....	281
6. Nagyzölösi járás.....	283
7. Ökörmezői járás	286
8. Perecsenyi járás.....	287
9. Rahói járás	289
10. Szolyvai járás	291
11. Técsői járás	293
12. Ungvári járás.....	295
13. Volóci járás	298

VIII. FEJEZET KÁRPÁTALJA GAZDASÁGA

1. A gazdaság fejlődésének általános tendenciái	301
2. A gazdasági ágazatok jellemzői.....	303
2.1. Ipar	303
2.1.1. Általános jellemzők	303
2.1.2. Nehézipar, erdő- és ffeldolgozó ipar	307
2.1.3. Könnyű- és élelmiszeripar	313
2.1.4. Ipari vállalkozások	316
2.2. Kárpátalja mezőgazdasága	320
2.2.1. A mezőgazdasági termelés általános jellemzése.....	320
2.2.2. Mezőgazdasági termelés és értékesítés	324
2.3. Kereskedelem, külkereskedelem.....	328
2.3.1. Kereskedelem	328
2.3.2. Külkereskedelmi tevékenység	330
3. Kárpátalja logisztikai, közlekedési helyzete	332
3.1. Kárpátalja közlekedése, kommunikációs infrastruktúrája.....	332
3.2. A kárpátaljai logisztikai klaszter	335

IX. FEJEZET TURIZMUS

1. Ukrajna turistaforgalma	337
2. Ukrajna turizmusa országos összevetésben	339
3. Turisztikai vonzerők és termékek	340
3.1. Természeti erőforrások, vonzerők.....	341

3.2. Ember alkotta vonzerők, kulturális erőforrások	343
3.3. Falusi turizmus	345
3.4. Egészségturizmus	346
4. Turistaforgalom	350
5. Kereskedelmi szálláshelyek Kárpátalján	352

X. FEJEZET KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

1. A terület regionális kulturális identitásának kérdései	354
1.1. Az identitást befolyásoló történelmi-gazdasági tényezők	354
1.2. A regionális identitás megnyilvánulásának formái	357
1.3. A régióban élő magyarok identitásának kérdései	361
1.4. Tolerancia, intolerancia kérdése a régióban	363
1.5. A vallási identitás és szerepe a regionális identításban	365
2. Nyelvismeret a régióban	367
2.1. Az anyanyelv ismerete	368
2.2. A környezeti nyelv ismerete	371
2.3. Az idegen nyelvek ismerete	372
3. Kulturális élet, kulturális fogyasztás	373
3.1. Színházi élet	373
3.2. A zenei élet hivatásos terei	377
3.3. Mozi	380
3.4. Könyv és könyvtár	382
3.5. Média, médiafogyasztás	386
4. Tájak változatossága, hagyományok gazdagsága, népi kultúra	392
4.1. Bevezető gondolatok	392
4.2. Tájak, hagyományok	394
4.2.1. Az ungi táj	394
4.2.2. Az unikális Nagydobrony	397
4.2.3. Munkács környéke	399
4.2.4. A beregi táj	400
4.2.5. A vízi világ – Szernye-mocsár	402
4.2.6. Tiszán innen, Tiszán túl – Ugocsa	405
4.2.7. Egy falunyi Szatmár – Nagypalád	408
4.2.8. A Tisza-völgy – a magyarság végvára	410
4.2.9. Aknaszlatina – a sóra épült település	413
4.2.10. Gens fidelissima – ruszinok és ukránok	415

XI. FEJEZET OKTATÁS, KÉPZÉS

1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében.....	421
1.1. Oktatásstratégiai kérdése.....	421
1.2. Az oktatási rendszer jogi keretei	424
2. A kárpátaljai oktatási hálózat szerkezete, sajátosságai	428
2.1. Iskola előtti nevelés.....	428
2.2. Közoktatás.....	431
2.2.1. A közoktatás helyzete és változása	431
2.2.2. A magyar szórványok oktatási helyzete.....	441
2.3. Felsőoktatás.....	444
2.3.1. A felsőoktatási intézmények hálózata a régióban	444
2.3.2. Magyarok a felsőoktatásban	450

XII. FEJEZET HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

1. Az európai integrációs folyamatok új kihívásai.....	454
2. Határ menti együttműködés eredményei Ukrajnában és Kárpátalján	457
3. A magyar–ukrán határ menti együttműködés	462
3.1. A határon átnyúló kapcsolatok jellege	463
3.2. Az interregionális együttműködés intézményi keretei	469
3.2.1. Eurorégió (nagyregió) – Kárpátok Eurorégió	469
3.2.2. A határ menti együttműködés egy újabb területe: magyar–román–ukrán interregió.....	474
3.2.3. Új euroregionális szerveződések – kistrégiók és egyéb interregionális együttműködések	482
3.3. Határforgalom	483
4. A magyar–ukrán határ menti együttműködés újabb jelei.....	489
5. A magyar–ukrán határtérség fejlesztési prioritásai	491

XIII. FEJEZET POLITIKAI SZERKEZET ÉS KÖZIGAZGATÁS

1. A független Ukrajna létrejötte.....	493
2. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – az elveszett autonómia ügye.....	495
3. A független Ukrajna államberendezkedése.....	499
3.1. Ukrajna elnöke	499
3.2. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa.....	500
3.3. A miniszterelnök	500
3.4. Az ukrán választási rendszer alakulása	500

3.5. Az ukrán közigazgatás szerkezete.....	502
3.6. Reformelképzelések az ukrán közigazgatásban	504
4. A kárpátaljai magyarság helye az ukrainai politikai palettán.....	506

XIV. FEJEZET
KÁRPÁTALJA FEJLESZTÉSÉNEK STRATÉGIAI IRÁNYAI

1. Fejlesztési célok – a regionális és országos érdekek összehangolása	510
--	-----

Irodalom	514
Magyar–ukrán földrajzi mutató	533
A kötet szerzői.....	541

által közrefogva, a Kraszna-havas következik, majd a Taractól a Fekete-Tiszáig nyúló Szvidovec. A Havasi-vonulat legkeletibb, egyben legmagasabb tagja a részben a megye határán futó Csornohora, amelynek a Hoverlán kívül további öt csúcsa emelkedik 2000 m fölé. Az alpesi rétek a két utóbbi hegység gerincén érik el a legnagyobb kiterjedésüket Kárpátalján, alattuk pedig az 1500–1800 m-es szinten alhavasi bokros-cserjés társulások húzódnak.

Rahótól délre, a három fő vonulatba nem illeszkedve, találhatóak a Rahói-hegyek, amelyek a megye legősibb, óidőből származó, geológiai képződményei. A Tisza bal partján elhelyezkedő Fehér-Tisza menti hegyek alkotják a hegycsoport magasabb, az ukrán–román határon 1800–1900 m-ig emelkedő részét. A hegyeket lucfenyvesek borítják, a magasabb alpesi hegytetők csúcsai néhol sziklásak, vadregényesek. A Tisza jobb partján húzódó Kaszómenti-hegyek magassága nem sokkal haladja meg az 1000 m-t, így havasi hegytetők itt nem jellemzőek. A tájegységet vegyeserdők jellemzik, amelyekben a luc és a bükk dominál. A Havasi-vonulat máramarosi részét, a Gorgánokat és a Rañói-hegyeket, a romániai Máramaros csatlakozó havasaival egyetemben a magyar szakirodalom a Máramarosi-havasok összefoglaló néven ismeri.

2. Természetvédelem, környezetvédelem

2.1. Természetvédelmi területek

A Kárpátok Európa egyik legnagyobb biológiai változatossággal rendelkező területe. Az ember gazdasági tevékenysége a régmúlt időktől kezdve alakította át a régió természetvilágát. A Keleti (vagy Ukrán)-Kárpátok természetvilágának kihasználása jóval később kezdődött el, mint Európa vagy a Kárpátok nyugati vagy déli részén, amely számos növény- és állatfajt mentett meg a kipusztulástól. A XIX. századig főként a síkvidéki földeken ment végbe a mezőgazdaság terjeszkedése. A legnagyobb mértékű pusztítást a tölgyes erdők szenvedték el, amelyek alatt termékeny talajok képződtek. Építkezésekhez és a szántóföldek növelése érdekében vágták ki, égették fel az erdőket. A hegyoldalakon szőlőültetvényeket telepítettek. Kisebb változások érték a bükkösöket, mert a bükkfa nem rendelkezett ipari jelentőséggel (*Herencsuk*, 1981).

A XIX. század második felétől felerősödött a tölgyfa felhasználása, főleg vasúti talpfáknak vagy folyókon átívelő hidak építéséhez vágták ki. A XX. század kezdetén került előtérbe a természetvédelmi területek létrehozásának szükségessége. Több lengyel (*Shafer*, *Szokolovszkij*) és cseh (*Zlatnik*, *Gilitzer*) botanikus már a második világháború előtt felvetették természetvédelmi objektumok létrehozásának gondolatát (Kárpátalja természetvédelmi alapja, 1998).

A Keleti-Beszkideknél 1912-ben alapították az első *rezervátumot* (Sztuzsica) a bükk- és borókafenyős-bükkös erdők védelmére. A későbbiekben a Máramarosi-masszívum területén hozták létre a *Máramarosi Pop Ivan Rezervátumot* a jegenyefenyő erdők megóvására. Az 1920-as évek elejétől egymás után létesítettek rezervátumokat, amelyek száma az 1930-as évek végére meghaladta a negyvenet. A rezervátumok területén aprólékos kutatásokat végeztek, amelyek eredményeit össze tudják hasonlítani a jelenkori helyzettel, s ez alapján meg tudják állapítani a változásokat.

Jelentős változások a Kárpátok természetvilágában az 1950-es évektől kezdődően történtek, amikor elkezdődött a hegyvidéki területeken az értékes fafajták intenzív kitermelése, ami az erdősültség jelentős csökkenéséhez vezetett. Ebben az időben sok rezervátum részben vagy teljesen megsemmisült (pl. Antalóci-völgy, Fekete-Mocsár, Szinyák, Cserlenyák és mások). Világossá vált, hogy a további erdőirtásokkal visszafordíthatatlan természeti folyamatokat keltenek, ezért elkezdtek a védett területek regisztrációját és kutatását. Az 1950-es évek végétől kezdve egymás után létesültek újabb védett objektumok (Uglyai, Széleslonkai, Sztuzsica, Keveliv stb.) (Kárpátalja természetvédelmi alapja, 1998).

Kárpátalja területén csaknem 200 növény tartozik a *fokozottan védettek közé*, amelyek Ukrajna Vörös Könyvében is szerepelnek: györgyfű, svájci csipkeharaszt, feketéllő harangláb, csertölgy, fehér ibolya, vízi tóalma, magyar orgona, havasi gyopár, szirti sás, kárpátaljai árvalányhaj stb. A megye *állatvilágának* képviselői közül több ritka és veszélyeztetett állatfaj (több mint 100) található Ukrajna Vörös Könyvében: remetebogár, dunai galóca, foltos szalamandra, vándorsólyom, gyöngybagoly, vörös kánya, vadmacska, hiúz stb. (Ukrajna Vörös Könyve, 2002).

Jelenleg a megye területén egy bioszféra rezervátum, két nemzeti park, 49 (állami és helyi jelentőségű) rezervátum, nyolc tájvédelmi körzet, több mint száz természeti emlék és 44 kultúrpark található. Mindegyik különösen védett természetvédelmi objektum. Közöttük is a legmagasabb védettségi fokozattal a bioszféra rezervátum, a nemzeti parkok és az *Elvarázsolt-völgy* tájvédelmi körzet rendelkezik. A megye területén elsőként a Kárpáti Bioszféra Rezervátumot alapították meg (Pop, 2003).

A *csornohorai* és az *uglyai* rezervátumok alapjain, amelyeket az 1950-es évek végén hoztak létre, 1968-ban létesítették a *Kárpáti Természetvédelmi Területet* 12,6 ezer hektáron, amelyhez 1979-ben csatolták a *Nárciszok Völgyét*, 1980-ban a Széleslonkai (Sirokoluzsánszki) Rezervátumot, 1990-ben a Radomir, Fehér Patak, Kuzij Rezervátumokat. A természetvédelmi területet 1997-ben alakították át Kárpáti Bioszféra Rezervátummá, amelyhez újabb védett objektumokat csatoltak: Keveliv, Rohneszka, Szvidoveci, Brebeneszkul-tó és mások. A Kárpáti Bioszféra Rezervátumhoz, amely a Rahói, a Técsői, a Huszti

és a Nagyszőlősi járásokban található, hét különálló objektum tartozik: a Csornohorai, az Uglya-Széleslonkai, a Kuzij, a Máramarosi, a Nárciszok Völgye, a Fekete-hegy és a Gyulai-hegyek részlegek. Jelenleg a Kárpáti Bioszféra Rezervátumnak a területe 57 880 (a különálló területekkel együtt 108,6 ezer) hektár (Kárpátalja természetvédelmi alapja, 1998), amely Kárpátaljának 4,5%-a (Pop, 2003).

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum területén, a csornohorai részlegen (Rahói járás) található Ukrajna és a Keleti-Kárpátok legmagasabb része, a Csornohorai-masszívum. Itt védettek a szubalpesi és alpesi biocönózisok, a lucfenyős és borókafenyős őshonos erdők. Az *uglya-széleslonkai* részleg az Ukrán-Kárpátok középső részén, a Havasok-hegygerinc (Poloninai-hegygerinc) déli lejtőin helyezkedik el. A masszívum híres Európa legnagyobb területű bükköseiről és a maradvány (reliktum) fafajairól (bogyós tiszafa, nagylevelű hárs, közönséges és európai lucfenyő). A *máramarosi* részlegen, a Máramarosi-masszívumon gyorsan fejlődnek a védett bükkös-borókafenyős-lucfenyős erdőtársulások, 800–1700 m tengerszint fölötti magasságban. A részlegen belül nemcsak a növény- és állatvilág részesül védelemben, hanem az itt található és a krétai üledékek között a felszínre bukkanó hatalmas mezozoikumi mészkövek is. A Szvidoveci (Fagyalos) hegyvidéki masszívumon védettek az Ukrájában legmagasabb törzsű kocsányos és kocsánytalan tölgyek, a bükkös-tölgyes és borókafenyős-tölgyes erdőtársulások. A *kuziji* részlegen, amely a Máramarosi-masszívumot keletről határolja, egyedi geológiai szerkezettel rendelkezik, sajátos növény- és állatvilággal (Pop, 2003).

A Kárpátaljai-alföld síkvidéki részén, Huszt város közelében terül el a *Nárciszok Völgye*. Itt védettek a közép-európai keskenylevelű fehérnárciszok, amelyek vadon nagyon ritkán fordulnak elő és bekerültek Ukrajna Vörös Könyvébe. A *Fekete-hegy* részleg a Nagyszőlősi járásban, Nagyszőlős melletti vulkanikus képződményen, a Fekete-hegyen (508 m) helyezkedik el. Területe mint botanikai rezervátum lett a bioszféra rezervátumhoz csatolva, a helyi tölgyesek és diófák védelmére. A *Gyulai-hegyek* részleget a Nagyszőlősi járásban, Szőlősgyula község határában létesítették, mint botanikai rezervátumot, a helyi növényvilág (tölgy, hárs, ritka növényfajok) védelmére.

Az első nemzeti parkot (*Szinevéri Nemzeti Park*) 1989-ben hozták létre több mint 40 ezer hektáron, amelyhez egy sor rezervátumot és természeti emléket csatoltak: *Kamjanka*, *Szinevéri-tó* stb. A Szinevéri Nemzeti Park Kárpátalja Talabor és Nagyág folyóinak felső szakaszán található. A területre jellemző a természeti feltételek függőleges tagolódása, a meredek lejtőjű domborzatformák köomlásokkal, mély folyóvölgyekkel, gazdag és változatos növény- és állatvilággal. A Talabor folyásának felső szakaszán található a Szinevéri-tó.

A Keleti-Beszkidék lejtőin, a Nagybereznai járásban, 1993-ban létesítették a Sztuzsica Tájvédelmi Körzetet, amelynek alapjain nemrég hozták létre az *Ungi*

Nemzeti Parkot (39 ezer ha). Előtte, 1999-ben létesítették a *Keleti-Kárpátok Nemzetközi Bioszféra Rezervátumot*, amelybe Ukrajna, Lengyelország (Bescsádi Nemzeti Park) és Szlovákia (Keleti-Kárpátok tájvédelmi körzet) természetvédelmi objektumai tartoznak. Ukrajna részéről a védett területhez kapcsolták a *Szjanmelléki regionális tájvédelmi parkot*, amely Lviv megye Turkai járásának határmelléki területén fekszik, valamint ide tartozik Kárpátalja Nagybereznai járásában levő *Ungi Nemzeti Park* (Pop, 2003).

A bioszféra rezervátumokon és a nemzeti parkokon kívül Kárpátalján különféle típusú rezervátumok, természeti emlékek, tájvédelmi körzetek, botanikus kert és kultúrparkok is találhatóak (10. táblázat). A felsoroltakon kívül sok helyi jelentőségű természetvédelmi területet, természeti emléket, kultúrparkot hoztak létre, amelyekben védelem alá helyezték a helyi jellegzetes növény- és állatvilágot, természeti értékeket. A helyi jelentőségű természetvédelmi objektumok között található 28 rezervátum, 10 helyi jelentőségű védett növénytársulás, 55 egyedülálló fa, 1 zoológiai emlék, 20 geológiai emlék, 7 barlang, 7 vízesés, több száz forrás, 14 tó és 41 helyi jelentőségű kultúrpark.

10. táblázat

Állami jelentőségű természetvédelmi területek Kárpátalján, 2007

	Megnevezés	Típus	Terület, ha	Hol található (járás)
Állami jelentőségű rezervátumok				
1	Apsineci	hidrológiai	105	Rahói
2	Bradulszki	tájvédelmi	1026	Técsői
3	Nagy Javorovec és Obnoha	botanikai	35	Ökörmezői
4	Nagydobronyi	zoológiai	1736	Ungvári
5	Hladinszkij	botanikai	130	Técsői
6	Gluhánya (Negróci mocsár)	hidrológiai-botanikai	23	Ökörmezői
7	Holyatin	erdei	42	Ökörmezői
8	Gorgánok és Tavpisirka	botanikai	248	Técsői
9	Gyibrova	erdei	712	Rahói
10	Zatyinka és Tereszjanka	botanikai	13	Rahói
11	Elvarázsolt-völgy	geológiai	150	Ilosvai
12	Kamjanka	erdei	328	Ökörmezői
13	Kedrinszki	botanikai	166	Técsői
14	Kernicsnij	botanikai	107	Técsői
15	Ricsanszki	zoológiai	2408	Ilosvai
16	Roszis	erdei	461	Volóci
17	Sólyom-sziklák	ornitológiai	606	Perecsenyi
18	Turja-Poljana	zoológiai	2163	Perecsenyi
19	Sztranzul és Zádnya	botanikai	510	Técsői

10. táblázat folytatása

	Megnevezés	Típus	Terület, ha	Hol található (járás)
20	Fekete-hegy	botanikai	747	Nagyszőlősi
21	Gyulai-hegy	botanikai	176	Nagyszőlősi
Állami jelentőségű természeti emlékek				
1	Atak	botanikai	52	Beregszászi
2	Magas-kő	komplex	22	Volóci
3	Dovhij	botanikai	25	Rahói
4	Meleg-gödör	botanikai	93	Ungvári
5	Fekete-mocsár	hidrológiai	15	Ilosvai
6	Javornik	botanikai	100	Nagybereznai
Tájvédelmi körzetek				
1	Beregszászi-dombvidék	botanikai	33,3	Beregszászi
2	Borzsa	botanikai	150	Nagyszőlősi
3	Bégányi-hegy	botanikai	5	Beregszászi
4	Derenyiv	erdei	300	Munkácsi
5	Dubrovi	botanikai	10	Técsői
6	Mocsár	botanikai	8	Técsői
7	Osza	erdei	1225	Volóci
8	Roztoka	erdei	430	Perecsenyi
Állami jelentőségű botanikus kert				
1	Az Ungvári Nemzeti Egyetem botanikus kertje	botanikai	4,5	Ungvár város
Állami jelentőségű kultúrparkok				
1	A „Kárpáti” gyógyüdülő parkja	botanikai	38	Munkácsi
2	„Csertyizs” park	botanikai	6	Ungvári

Forrás: Kárpátalja természetvédelmi alapja, 1998.

2.2. Környezetvédelmi kérdések a régióban

Általánosságban Kárpátalja, az ország többi részével összevetve, a környezeti problémák által kevésbé sújtott térségek közé tartozik. Ennek elsődleges oka az ipari termelés más régiókhoz viszonyított kisebb volumene, valamint a környezetszennyező ágazatok kisebb aránya az iparban. A környezetre gyakorolt sokrétű emberi hatás irányultsága alapján felosztható légszennyezésre, a vizek szennyezésére, a talaj károsítására, a növényzet és az állatvilág pusztítására és a tájak átalakítására. A továbbiakban az emberi tevékenység környezeti vetületeit e felosztás mentén haladva tekinthető át.

A KÖTET SZERZŐI

- BARANYI BÉLA, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, osztályvezető, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet Debreceni Osztály, Debrecen
- BERGHAUER SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- BRENZOVIČS LÁSZLÓ PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- CSOMA ZOLTÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, Beregszász
- DARCSI KAROLINA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- FILEPNÉ NAGY ÉVA PhD, igazgatóhelyettes, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza
- FODOR GYULA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- GÖNCZY SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- GULYÁS LÁSZLÓ PhD, főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar Ökonomiei és Vidékfejlesztési Intézet, Szeged
- IZSÁK TIBOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- JAKAB LAJOS MD, családorvos, Badaló
- KÉSZ BARNABÁS néprajzkutató, Salánk
- KISS ÉVA, a közgazdaságtudományok doktora, tudományos főmunkatárs, Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, Ungvár
- KOHUT ERZSÉBET, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, Beregszász
- MOLNÁR D. ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- MOLNÁR JÓZSEF PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, Beregszász
- OROSZ ILDIKÓ PhD, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, Beregszász
- ZSELICZKY ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, Beregszász

Dialóg Campus Kiadó (Nordex Kft.) • 1088 Budapest, Rákóczi út 9. Tel./fax:
(1) 266–0025, 266–1265; e-mail: info@dialogcampus.hu • A kiadásért felel: dr.
Bázing Zsuzsanna igazgató • Főszerkesztő: Schenk János • Műszaki szer-
kesztő: Strasserné Csapó Ilona • A szerkesztő munkatársa: Rajhóczki László
• Borító: Pinczehelyi Sándor • Az első borítón a Sipot-vízesés, Karmacsi Zol-
tán fotója. A hátsó borítón Beregszász madártávlatból, Molnár D. István
fotója • Nyomdai kivitelezés: Sümegi Nyomdaipari, Kereskedelmi és Szol-
gáltató Kft. Pécs. Felelős vezető: Sümegi Ferenc ügyvezető.

ISBN 963 9052 33 7 Ö
ISBN 978 963 9899 18 6

Kárpátalja

A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának sorozata a Kárpát-medence régióinak helyzetét, térbeli folyamatait elemzi a harmadik évezred elején. A Kárpát-medence gazdasági tereinek fejlődésében az 1990-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. Az európai uniós tagság távlatos eredménye a Kárpát-medence évszázadok során formálódott integrációs kapcsolatainak modern formában történő újraszerveződése lehet. A térség földrajzi fekvése, az integrációra való érettség változatos formái miatt természetesen a kívánatos állapot elérése hosszú évtizedekre ad feladatokat politikusoknak, kutatóknak, gazdasági szakembereknek egyaránt. A sorozat ehhez a szoros szellemi együttműködéshez kíván segítséget nyújtani.

A sorozat tizenegyedik kötete a ma Ukrajnához tartozó Kárpátalja régiót mutatja be, a térség jelenlegi gazdasági-társadalmi viszonyait elemzi, a fejlődés különböző tényezőit méri fel történelmi összefüggésekbe ágyazva. A 12 800 km² területű, 1,25 millió népességű, történelmileg az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területéből 1920-ban létrejött nagy közigazgatási egység jelenleg 13 járást, 11 várost, 19 városias jellegű és 579 egyéb falusi települést foglal magában, a régió lakosságából mintegy 150 ezer fő, Kárpátalja népességének 12%-a a magyar nemzetiségű kisebbség. Többek között ezért is megkülönböztetett érdek a régió komplex gazdasági-társadalmi szempontú elemzése.

A sorozat szerkesztője Horváth Gyula, az MTA doktora, egyetemi tanár, az MTA Regionális Kutatások Központjának Széchenyi-díjas főigazgatója, az Academia Europaea tagja. A kötetet Baranyi Béla, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, az MTA RKK ATI Debreceni Osztályának vezetője, a Debreceni Egyetem tanára szerkesztette.

9 789639 189918 6